

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра політології

Кваліфікаційна робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: **«АДАПТИВНА ТЕОРІЯ ПОПУЛІЗМУ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА
«ТОНКОЇ» ІДЕОЛОГІЇ»**

Виконав: студент 4-го року навчання
Спеціальності: Політологія
Тримбач Микита Андрійович

Керівник: Зубрицька Л. Й.
к. політ. н, ст. викладач кафедри політології

Бакалаврська робота захищена
З оцінкою _____

Секретар ЕК _____
« » _____ 2020 р.

Київ
2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	с. 3-5
РОЗДІЛ 1. Сучасне трактування ідеології.....	с. 6-18
1.1. Розуміння ідеології у сучасному політичному дискурсі.....	с. 9-12
1.2. Проблеми до визначення ідеології.....	с. 12-18
РОЗДІЛ 2. Роль та сутність тонких ідеологій.....	с. 19-38
2.1. Тонка ідеологія фемінізму.....	с. 20-22
2.2. «Зелена» тонка ідеологія.....	с. 23-26
2.3. Націоналізм як тонка ідеологія.....	с. 26-35
2.4. Популізм – «тонка» ідеологія?.....	с. 35-38
РОЗДІЛ 3. Адаптивна теорія популізму як аргумент критики тонкої ідеології.....	с. 39-49
3.1. Альтернативна теорія популізму.....	с. 41-44
3.2. Кейс Берні Сандерса.....	с. 44-49
ВИСНОВКИ	с. 50-55
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	с. 56-57
ДОДАТКИ	с. 58-61
АНОТАЦІЯ	с. 62

ВСТУП

Актуальністю цієї роботи, передусім, є той факт, що популізм наразі є одним з найпопулярніших інструментів у всіх його проявах: засіб мобілізації, ідеологія, риторика тощо. Через таку популярність сучасні ідеології розвиваються та політики переходять до використання популізму замість повних, класичних ідеологій. Актуальність використання популізму не згасає, він не перестає бути менш дієвим, а модифікується з часом, що і спонукає до створення нових робіт, присвячених цьому феномену. Більш того, популізм став причиною (або наслідком) втрати абсолютизму повних ідеологій. Це явище є циклічним, а тому заслуговує на періодичний та глибший аналіз своєї структури.

Не менш важливим є той факт, що у більшій мірі популізм використовується саме як інструмент досягнення політичних цілей, які є, в основному, здобуття та утримання політичної влади. Популярність використання популізму почала зростати відносно недавно – на початку 21-го століття, коли партії та окремі особи почали використовувати його не приховуючи (наприклад партія «Подемос» в Іспанії, «Рух 5 зірок» в Італії або кампанія Д. Трампа в США). Говорячи про Україну, він існував від самого її становлення як незалежної держави, що пояснюється різноманітністю проблем, а отже – популярних запитів. Тому, зважаючи на ефективність популізму як інструменту, що аргументується його популярністю, важливим є дослідження цього явища також у практичних його проявах.

Мета: аналіз феномену популізму через адаптивну теорію, як альтернативу «тонкої» ідеології.

Завдання роботи:

1. Аналіз поняття «ідеологія» у сучасному політичному дискурсі.

2. Визначення поняття «ідеологія» за трьома підходами: класичний, традиційний та генеративний.
3. Виявити проблеми до визначення та розуміння ідеологій.
4. Визначити роль та сутність тонких ідеологій, таких як: фемінізм, націоналізм та «зелена» тонка ідеологія.
5. Розглянути критичні підходи до теорії «тонкої» ідеології популізму.
6. Аналіз феномену популізму за допомогою адаптивної теорії.
7. Аналіз адаптивної теорії популізму на кейсі Берні Сандерса.

Об'єкт дослідження: популізм як сучасний феномен політики.

Предмет дослідження: особливості популізму крізь призму адаптивної теорії.

Методологія дослідження: порівняльний аналіз, морфологічний підхід до аналізу ідеологій, якісний контент аналіз, метод кейсів.

Характеристика джерельної бази дослідження.

Джерельною базою дослідження послуговували роботи Джона Леві Мартіна «What is ideology», Майкла Фрідена «Is nationalism a distinct ideology» та Карла Маннгейма «Ідеологія та Утопія» для формування основи аналізу ідеологій та визначення проблем їх дослідження. Не менш важливими стали праці Метью Хамфри за редакції М. Фрідена та М. Стірса «Green ideology» та Михай Андроне «A terminological analysis of feminist ideology» у процесі аналізу полі тонких ідеологій. Також основою для формування адаптивної теорії популізму стала праця Бена Стенлі «The thin ideology of populism», Курта Вейланда «Populism: A Political Strategy Approach» та пости на сторінці у Твіттер американського політичного діяча Берні Сандерса під час внутрішньо партійних виборів у США у 2020 році.

Структура та обсяг роботи:

Робота містить вступ, 3 розділи, висновки, список використаної літератури та джерел, додатки та анотацію. Загальний обсяг роботи — 61 сторінка.

РОЗДІЛ 1. Сучасне трактування ідеології

Ідеології існували завжди та грали роль набору цінностей певного суспільства, яким воно налаштовувало свою соціально-політичну поведінку. Актуальність дослідження цього явища важко переоцінити, адже роль ідеології у житті людини змінюється, як і змінюється сама ідеологія. Важливим також є те, що її модифікація та адаптація з кожним роком стають все швидшими та масштабнішими, або такими, як цього потребує суспільство. На сьогоднішній день існує безліч ідеологій (як повних так і тонких) та ще більше їх інтерпретацій, які варіюються від людини до людини, від партії до партії та від держави до держави. Такі зміни породжують кризу значення ідеології у її чистому вигляді, з одного боку. З іншого боку, ця еволюція демонструє природний відбір: деякі ідеології відмирають, а деякі прилаштовуються, адаптуються та видозмінюються, залишаючись актуальними для суспільств. Мета цього розділу проаналізувати та показати як ідеологія, її роль та значення змінюються, оскільки це впливає на соціально-політичні відносини.

Загальновідомо, що на становлення поглядів окремого індивіда впливає не тільки він/вона сам(а), проте і середовище, в якому він/вона знаходиться. Мова йде не тільки про певні невеликі групи, які допомагають у соціалізації (сім'я, школа, університет), а про більш глобальний фактор – расова, етнічна приналежність, держава. Чим довше існує кожна з цих груп, тим сильніше формуються їх цінності, а чим більше таких груп тим більше і цінностей. Так, наприклад, Велика Британія дотримується ідеології консерватизму і наразі консервативна партія посідає перше місце у парламенті за кількістю місць, а США вже довгий час є прихильником ідеології лібералізму. Такі напрямки не є випадковістю та тісно пов'язані з історією держав та їх соціальних груп. У додаток до цієї думки, варто звернутися до праці Карла Маннгейма «Ідеологія та Утопія», де він пояснює, яким чином зароджувалося поняття ідеології та її

значення: «Що стосується поняття ідеології, то його безпосередньо сформувало те відчуття недовіри і підозри, які людина на кожній стадії історичного розвитку зазвичай відчуває по відношенню до свого супротивника. Але тільки з того моменту, коли це властиве всім людям на всіх стадіях історичного розвитку недовіра отримала методичний характер, можна говорити про підозру в його ідеологічному значенні. Ця стадія досягається зазвичай тоді, коли відповідальність за приховування справжніх обставин перестають перекладати на окремих суб'єктів і все це не пояснюють більше їх хитрістю, але вбачають джерело нещирості противника - більш-менш усвідомлено - у будь-якому соціальному факторі» [3, с. 34]. У цій цитаті Карл Маннгейм говорить нам про те, що поняття ідеології почало виникати тоді, коли різні суспільства (яких він ілюструє як противників) починають сприймати погляди та цінності кожного на більш формальному рівні, не як погане, а як інше.

Таке розуміння великої кількості інших цінностей не є передумовою для погодження з ними, навпаки породжує конфлікт та незгоду, проте, визнаючи їх існування, це стимулює до їх формалізації та структурування, дає початок формуванню певної ідеології. І поняття ідеології та її значення на етапі його зародження значно відрізняється від нашого сучасного розуміння. Вони сприймалися та були абсолютними, їх структура, джерело, цінності покривали усі запити суспільства. Проте не тому, що ідеологія була повною, всеосяжною та могла відповісти на усі вимоги, які генерує суспільство, а скоріше тому, що суспільні запити створювалися під цю ідеологію і не могли вийти за її рамки. Постає питання, чому ідеології сучасності відрізняються та не є абсолютними та такими, що не породжують сумнівів? Відповідь полягає у тому, що не ідеологія змінювала суспільство, а суспільство ідеології: «Цілком очевидно, що тільки в нашому світі з властивим йому стрімким і радикальним перетворенням в соціальній і духовній сфері, ідеї і цінності, які розглядалися раніше як абсолютні, можуть знайти таку прозорість, яка дозволить нам бачити все і вся в

аспекті ідеологічно. До сих пір критиці піддавалися будь-які певні ідеї, але тим наполегливіше абсолютизувалися власні; тепер же існує занадто багато однакових за своєю цінністю і духовним значенням позицій, релятивізуючих один одного, щоб будь-яка концепція або позиція могла знайти ту стійкість, яка дозволила б їй претендувати на абсолютну значимість» [3].

У процесі розвитку та еволюції почали з'являтися нові соціальні групи, що, у свою чергу, спричинило появу нових цінностей та поглядів. Також, звичайно, процес модернізації не міг залишити статус кво та зберегти ідеології недоторканими. Такі зміни спричинили крах абсолютизму, адже с часом жодна з ідеологій, яка у свій час задовольняла інтереси усіх, не могла бути тим істинним та єдиним. Причиною цьому стала видозміна відносин суспільство, адже, як вже згадувалось, якщо раніше суспільні інтереси підставлялися під ідеологічні цінності, то згодом людина стала тим генератором ідей, які формували ідеологію. Що більше суспільство розвивалось, тим більше проблем (відмінних) формувалось, і тим більше ідеологіям потрібно було змінюватись.

За таких умов у ідеологій було три шляхи:

1. Адаптуватися до нових потреб та знаходити нові рішення на нові проблеми, що могло призвести і призводило до зсуву ідеології на їх системі координат (ставали більш центристськими або навпаки - радикалізувались) та спробувати зберегти ядро, на якому будувалася ідеологія.
2. Спробувати зберегти усю повноту ідеології, як ядра, так і периферії, шляхом ізолювання та стримування інформації про навколишній світ. А також створення фрейму єдиності та істинності цієї ідеології та її переваги над іншими.
3. Та третій шлях – шлях вимирання ідеології на користь нових, які могли зберегти певні аспекти минулого або стати повністю новими та

незалежними, сформованих на абсолютно інших засадах, які суспільство раніше не продукувало.

Так чи інакше, не в залежності від шляху, який пройшла певна ідеологія, він був визначений саме суспільством та його потребами, а ціннісний його продукт генерувався вже не верхівкою, яка представляла її (ідеологію). З певного моменту суспільство почало задавати умови, яким мала відповідати еліта.

Варто зазначити, що такий перехід, який формувався протягом багатьох століть, є лише невеликою частиною ідеологічних змін у порівнянні з сучасними трансформаціями, які є ще більш динамічними. Актуальність дослідження ідеологій змінюється кожного року з кожними виборами.

1.1. Розуміння ідеології у сучасному політичному дискурсі.

Цей підрозділ ставить за мету розкрити значення ідеології у соціально-політичній сфері, яку роль вона відіграє у 20, 21 століттях та яких форм та модифікацій набуває. Оскільки ця робота направлена на виявлення практичних значень та трансформацій ідеологій та проблеми, які виникають з їх визначенням, у цьому розділі вони (ідеології) будуть розглядатися у суто політичному значенні. За таких умов нам стануть у нагоді дослідження Майкла Фрідена «Is Nationalism a Distinct Ideology» та Джона Леві Мартіна «What is ideology».

Для початку, варто зазначити, що ідеології будуть розглядатися за класичного підходу (The Classic Approach). За таких умов, ми маємо розділяти політичну ідеологію від ідеології у більш глобальному і/або абстрактному значенні (як ми це робили, розглядаючи працю Карла Маннгейма) та інших не ідеологічно-політичних значень. Перша проблема, яку варто одразу визначити

та вирішити – це те, що важко уявити відділення ідеології від політичного, тобто наявність ідеології вже є передумовою для політичного.

Існує багато визначень поняття ідеології і ми розглянемо лише декілька з них, а саме ті, які об'єднують у собі одні й ті ж проблеми. Ідеологія, у політичному розумінні за Карлом Фріденом, - це: «конфігурація політичних концепцій: демократії, ліберальності, справедливості та національності, в яких певні інтерпретації кожної з концепцій були вибрані та протрактовані в різних значеннях» [13, с. 749]. Таке визначення говорить нам про те, що сучасні ідеології, такі як консерватизм, лібералізм, соціалізм тощо, мають приблизно схожий набір ідей та цінностей, вибраних з загальних соціально-політичних концепцій та теорій, проте мають різні їх визначення та інтерпретації. Таким чином, з одного боку ми маємо набір різних ідеологій, які представляють діаметрально різні інтереси, та підходять конкретним соціальним групам. З іншого боку, їх варіація залежна саме від інтерпретації тієї чи іншої концепції та теорії, яка найбільше підходить такій соціальній групі. Тобто вирішення проблем, згенерованих суспільством, залежить від політичного актора, який підставляє політичну концепцію до розгляду під іншим кутом. У кінцевому значенні ідеології ми маємо приблизно наступне: «ідеології розглядаються як сукупність політичних ідей, переконань та поглядів, які передбачають прийняття практик, які пояснюють, підтримують, обґрунтовують або оскаржують суспільно-політичні домовленості та які надають плани дій державним політичним інститутам» [13, с. 749].

Інше визначення дає нам американський вчений Ентоні Даунс: «Ми визначаємо ідеологію як словесний образ хорошого суспільства (good society) та головний засіб побудови такого суспільства» [9, с. 96]. Автор визначає основну функцію ідеології – побудова «хорошого суспільства», тобто ідеологія має відображати тільки ті цінності та інтереси, які призводять до досягнення

суспільного блага. Розглянувши ідеології через таку призму, ми усе одно доходимо до неможливості існування тільки однієї ідеології, адже ціннісний характер, який вона має, завжди буде суб'єктивним, а отже унеможливило абсолютизацію. Більш того, виникнення нових потреб створює нові суспільні блага і зовсім інший образ «хорошого суспільства».

Вартими уваги у нашій роботі є ще два підходи до визначення ідеології:

1. Традиційний підхід пояснює ідеологію як протиставлення набору цінностей. Першочергово, такими наборами є лише два – ліберальні та консервативні, які охоплюють більшість сфер соціально-політичного життя та цінності яких є, як протилежними, так і однаковими, лише з заміною інтерпретації. «Таким чином, консерватори не розуміють цінність самостійності, обмеженого уряду тощо, тоді як ліберали вважають неефективним цінність рівних можливостей, толерантності тощо. Про такі відмінності у цінностях ми зазвичай думаємо, коли розглядаємо політичне «зіткнення культур»» [12, с. 4].
2. Друге загальне розуміння ідеологій – генеративне. Воно базується не на відношенні цінностей ідеології до наших потреб, а на суспільному сприйнятті цих ідеологій, яке формується на основі наших знань та інформації про політичне життя у певній державі: «...ідеологічні цінності поєднуються з політичною інформацією для створення невинуватих думок з конкретних питань» [12, с. 5]. За цією концепцією ідеологічне сприйняття формується наступним чином: цінності + переконання = думка. Пояснити таку формулу можна через простий приклад мислення окремої людини: уявімо, що певний громадянин за головну цінність ставить здоров'я, у такому випадку розвиток медицини, можливість мати безкоштовне та якісне лікування є пріоритетом для нього. Він поєднує цінності зі своїми знаннями про світ, наприклад - велика кількість тяжко

хворих людей, відсутність можливості у всіх дозволити собі лікування таких хвороб тощо. На основі цих двох аспектів наш громадянин формує думку на користь певної політики.

Таким чином ми бачимо, як ці два підходи до визначення ідеології ілюструють у першому випадку – їх формування та розуміння самими ідеологами. Кожна ідеологія має у тій чи іншій мірі однаковий набір ідей та цінностей, а відрізняються лише їх інтерпретацією і це не дивно. Люди мають різні ціннісні орієнтири та сприйняття будь-яких явищ також різне. У діалозі між двома індивідами учасниками є набагато більше особистостей: те, як індивід А бачить себе та як бачить індивіда В. Те, як індивід В бачить себе так як бачить індивіда А. Як індивід А хотів би бачити себе, та як індивід В хотів би бачити себе. І те, якими індивіди А та В є насправді.

Таке сприйняття також пояснює і другий підхід до розуміння ідеології (генеративний) – те, як формується ставлення та вибір індивіда. Цінності кожного є різними. Те, що для одного є сакральним, для іншого може бути діаметрально протилежним – мізерним. Ідеологічна орієнтація будується на тому, що ми знаємо та у що віримо, що є для нас важливим, а що зневажаємо. Тому формування ідеологічної позиції та вибір відповідної політики є дуже важким етапом, адже потребує великої бази знань, яка, на жаль, на даний момент властива небагатьом. Тому це породжує проблеми з розумінням та інтерпретацією ідеологій та їх використанням, особливо у період їх постійних видозмін.

1.2. Проблеми до визначення ідеології

Проблем з визначенням та розумінням ідеологій постає безліч. Від того, як інтерпретують їх громадяни до того, як їх формують ідеологи.

Найважливішим та найуразливішим є наші знання. Тому цей підрозділ ставить за мету визначити, які основні проблеми постають з розумінням, інтерпретуванням та використанням ідеології у сучасних умовах та зрозуміти, як саме ідеології змінюються.

Перша явна проблема, яка наразі постає перед нами - це зв'язок між ідеологією, її цінностями і переконаннями та імплементацією у політику. Кожна держава працює у межах певної ідеології, проте іноді вони змушені виходити за рамки своїх вірувань та порушувати вище згаданий зв'язок. Питання та потреби, які генерує суспільство та політика не завжди можуть мати відповідь (щонайменше ту, яка б задовольняла усіх) та рішення у наявній ідеології. Ідеології, як вже згадувалось, перестали бути абсолютними, тому, коли постають нові питання, рішення для них створюються шляхом, що є «правильним», тобто найбільш суб'єктивними методами. Такі рішення можуть не відповідати або й повністю суперечити цінностям наявної ідеології.

Можна уявити, наприклад, що: «...(А) ліберальна ідеологія спонукає людей до (В) расової рівності, що, у свою чергу, може впливати на (С) конкретний вибір політики, наприклад, який передбачає регулювання житлового права» [12, с. 5]. Тобто ліберальна ідеологія маючи цінність у вигляді расової рівності спонукає до вироблення політики у межах цієї цінності. Проте наразі політичні актори все більше обходяться без медіатора (С) та звертаються до того, що є «правильним» при виборі конкретної політики, тим самим створюючи прямий зв'язок між ідеологією та політикою. Проблема **не відповідності** нівелює істинне значення ідеології, адже її образ формується не навколо її цінностей, а навколо «правильності» політики, яку вона представляє. Це явище пояснює, чому країни з однаковими ідеологіями можуть і, частіше за все, є повністю різними за характером свого режиму, економічного та соціального становища.

Наступна проблема – це **селективність**, яка полягає у тому, що навіть дотримуючись цінностей певної ідеології, ця відповідність буде проходити у поодиноких випадках, тобто тоді, коли це вигідно для актора або групи людей. Селективність цінностей ідеології для впровадження або слідування певній політиці, її виправдовування шляхом звернення до абстрактних вірувань та понять, які ідеологія надає, та «правильною» їх інтерпретацією. «Ті, хто заперечує поділ церкви і держави, коли мова йде про їхню релігію (зазвичай це християни в США), використовуючи дуже абстрактні цінності, легко аргументують таке ж розділення, коли мова зайшла про релігію інших країн. І аналогічно, ті, хто звик сперечатися про поділ церкви і держави, коли справа доходила до боротьби з консервативними християнами, перейшли на аргументацію проти занадто жорсткого роз'єднання, коли це стало пов'язане з нетолерантністю (intolerance) мусульман» [12, с. 6].

Третя проблема, яка стосується не тільки ідеологій, а й світу в цілому, - це **несвідомість та необізнаність** індивідів, громадян, які роблять певний ідеологічний вибір. Люди останнім часом більше схильні голосувати саме за кандидата, за яскраву особистість і за те, що він пропонує, якщо це відноситься до конкретних проблем, які турбують окремого громадянина. Менш важливим стає те, за якою ідеологією стоять пропозиції такого кандидата. Більш того, проблема полягає не у тому, що людині не важлива ідеологічна позиція, а у тому, що вона не може співставити обіцянки кандидата з ідеологією, адже це потребує значних знань. Усе це зменшує цінність ідеології на політичній арені.

Усі вище перераховані явища підводять нас до четвертої проблеми – проблеми **сприйняття та ролі** ідеології. Вона є більш абстрактною, проте не менш точною. Той факт, що ідеологія дає нам цінності слабшає, ймовірніше вона дає нам знання. Таким чином, четверта проблема полягає у тому, що: «ідеологія надає громадянам саме неправильний пізнавальний елемент» [12, с.

7]. Цінності, які надає нам ідеологія, є всі хорошими, проте розглядаються поодинокі: «Тож люди можуть погоджуватися між собою у своїх ціннісних зобов'язаннях, маючи при цьому діаметрально протилежні думки» [12, с. 7]. Таке явище говорить нам про те, що розглядаючи цінності окремо від цілісного, сприйняття значень кожної з них породжує диференціацію поглядів та знань, що у свою чергу призводить до того, що індивід прислухається до інтерпретації політика, а не до висновку сукупності цінностей певної ідеології. Різноманітність інтерпретації ідеології призводить до її розширення, про що ми поговоримо більш детально згодом.

Деякі з перерахованих проблем пояснюються наявністю різноманітних джерел інформації, які у наш час тільки розширюються та лідерів думок стає усе більше (газети, телебачення, інтернет). І кожне джерело висловлює свою позицію, яка тою чи іншою мірою пов'язана з різними ідеологіями. Крім того, психологія доводить, що: «...коли ми стикаємося з інформацією, яка суперечить нашим сильним позиціям, ми з меншою ймовірністю переслідуюмо її (наприклад, читаємо), меншою ймовірністю зрозуміємо, якщо переслідуюмо, і швидше забудемо, якщо ми розуміємо» [12, с. 7]. Отже, більшість людей просто не здатна розглянути певну позицію, ідею або цінність з усіх боків, щоб отримати загальну картину та уявлення, щоб співставити обіцянки та інформацію з ідеологічною позицією.

Для кращого розуміння, як зміна інтерпретації певної цінності, яка притаманна одній ідеології може змінити її наведемо простий приклад. Візьмемо за ключові цінності рівність та самостійність. Прийнято вважати, що самостійність більше притаманна консерваторам, на відмінну від лібералів, які підтримують справедливість, і це дійсно так. Проте, якщо дивитися глибше, обом ідеологіям притаманна така цінність, різниця постає тільки у тому, у яких умовах ця самостійність буде проявлятися (з допомогою держави чи без,

наприклад). Таким же методом можна порівняти цінність рівності в ідеологіях лібералізму та соціалізму. Рівність у соціалізмі спрямована на соціальний захист найслабших верств населення (підтримка бідних за рахунок багатих). Рівність у лібералізмі – це рівність можливостей, не в залежності від стану, раси чи гендеру. Ці приклади тільки доводять наскільки складно звичайному громадянину зрозуміти його ідеологічну приналежність, і наскільки легко політичним акторам маніпулювати цінностями змінюючи їх інтерпретацію. Схожу думку також має Шанталь Муфф – бельгійська філософиня та дружина Ернесто Лаклау – одного з перших вчених, який надав феномену популізму ідеологічного значення. Ш. Муфф зазначає: «Філософи-ліберали вбачали свободу в можливості індивіда досягати добра, як він його бачить, без втручання держави й колективу і рівність у рівному праві всіх людей на свободу. Філософи-ком'юнітаристи вбачали свободу в можливості брати участь в ухваленні політичних рішень, які визначатимуть правила життя в спільноті, і рівність у рівному залученні всіх учасників спільноти до ухвалення таких рішень» [6]. Авторка говорить нам про те, що цінність є єдина, а сутність кожної з них, знову ж таки, змінна і залежить від актора (у цьому випадку філософів). Обидва актора претендують на свою власну інтерпретацію того, що таке рівність у суспільстві.

Остання проблема розуміння і визначення ідеологій – це **проблема їх дослідження**. Багато, а може і більшість робіт, присвячених вивченню ідеологій зосереджуються на одному типі її дослідження – вакуумному. Ідеології, потрапляючи у такий вакуум, можуть і втрачають певну частину своїх особливостей та властивостей. У цій роботі ідеології (тонкі), які будуть представлені більш глибоко, переважно розглядатимуться поза вакуумом – у середовищі. Цей метод дозволить нам більш детально зрозуміти природу ідеології в наших реаліях.

Отже, у першому розділі було визначено, що поняття ідеології почало виникати тоді, коли різні суспільства починають сприймати погляди та цінності кожного на більш формальному рівні, не як погане, а як інше. А розвиток ідеології ми пов'язуємо із загальною еволюцією суспільства та її потреб - що більше суспільство розвивалось, тим більше проблем (відмінних) формувалось, і тим більше ідеологіям потрібно було змінюватись. Тому, за таких умов у ідеологій було три шляхи:

1. Адаптація до нових потреб.
2. Спробувати зберегти усю повноту ідеології, як ядра, так і периферії, шляхом ізолювання та стримування інформації про навколишній світ.
3. Та третій шлях – шлях вимирання ідеології на користь нових.

Говорячи про ідеологію у сучасному політичному дискурсі, ми розглянули її за трьома підходами:

1. Класичний підхід – за якого ми маємо розділяти політичну ідеологію від ідеології у більш глобальному і/або абстрактному значенні та інших не ідеологічно-політичних значень.
2. Традиційний підхід - пояснює ідеологію як протиставлення набору цінностей.
3. Генеративний підхід – базується на суспільному сприйнятті ідеологій, яке формується на основі наших знань та інформації про політичне життя у певній державі.

Спираючись на ці підходи, а також на праці М. Фрідена, ми визначаємо ідеологію як набір певних політичних концепцій та суспільних цінностей, які були протравтовані в різних їх значеннях.

Усі визначення та підходи, які допомагають нам зрозуміти роль ідеології у нашому житті дають нам не повне їх розуміння. На шляху до нього стоїть

щонайменше 5 проблем: (1) **зв'язок** між ідеологією, її цінностями і переконаннями та імплементаціям у політику, (2) **селективність**, (3) **несвідомість** та **необізнаність** громадян та людей загалом, (4) **неправильний пізнавальний елемент**, який надає нам ідеологія та (5) **проблема дослідження ідеологій**, які розглядаються переважно у вакуумі.

Протягом усього розділу я намагаюся підвести до того, що ідеології, втративши можливість бути абсолютними, мають тенденцію до розширення своїх цінностей та їх зміну. Це призводить до того, що іноді стає неможливим чітко визначити ідеологію досліджуючи її у середовищі. Одним з елементів розширення ідеологій стала поява тонких ідеологій, які доповнюють їх, надаючи більше відповідей на потреби, які генерують суспільства. Саме про такі (тонкі) ідеології ми поговоримо у наступному розділі.

РОЗДІЛ 2. Роль та сутність тонких ідеологій

Тонка ідеологія є подібною до звичайних, повних, адже має свою морфологічну структуру. Проте, не зважаючи на присутність певного ідейного ядра, воно є достатньо обмеженим. Тонка ідеологія не може відповідати на усі питання, які генерує суспільство, тому варіативність її відповідей дуже лімітоване, та приречене на неможливість (довгого) самостійного існування. «Скажімо, тонка ідеологія приймає ідеї ліберальної демократії, проте, якщо додати нову перспективу, набір цінностей до цього або іншого світогляду. Фактично, однією з цікавих особливостей тонких ідеологій є їхня адаптація до різних макро-ідеологій». [10, с. 43]

Говорячи про занепад повних ідеологій, про їх втрату абсолютизму, ми підходимо до ідеї того, як саме ідеології адаптуються та виживають у сучасних умовах. Брак абсолютності повної ідеології доповнюється тонкою, розширюючи набір цінностей та ідей та надаючи можливостей до адаптації в різних умовах. Загалом, якщо проводити порівняльний морфологічний аналіз двох типів ідеологій (тонких та повних), то можна побачити, що їх різниця полягає тільки у тому, що повним ідеологіям притаманна наявність ядра (головного концепту, ідеї) та периферії (доповнюючих, споміжних компонентів). Тонка ідеологія, у свою чергу, є менш «пластичною» через відсутність периферії, проте кожна така ідеологія має свою головну цінність, ядро. Саме відсутність периферії й робить неможливим для тонких ідеологій існувати самостійно. Тому, щоб забезпечити ядру тонкої ідеології існування, вона прикріплюється до макро-ідеології та стає частиною її периферії. Якщо раніше таке злиття ідеологій було потрібне для виживання тонкої, то з плином часу все більше воно є однаково вигідним для обох сторін, адже абсолютизує макро-ідеологію та, якоюсь мірою, продовжує її життя.

Так, лібералізм у тяжкий період війни може звернутися до тонкої ідеології націоналізму, соціалізм у період демократизації, лібералізації та рухів за права і свободи буде шукати допомоги у фемінізму, а «зелена» тонка ідеологія знайде своє місце, мабуть, у будь-якому суспільстві. У будь-якому випадку повна ідеологія виступає у ролі домінанта при подібних поєднаннях, тому ядро тонкої ідеології стає лише периферією повної. Разом з цим, звичайно, існує явище несумісності повної та тонкої ідеології. Воно з'являється тоді, коли ядро повної ідеології суперечить ядру тонкої, а отже воно не може стати його периферією (прикладом є поєднання фемінізму та консерватизму). Загалом, синтез макро- та тонких ідеологій є методом виживання ідеологій у сучасних умовах.

2.1. Тонка ідеологія фемінізму

Без сумнівів, фемінізм має дуже великий ідеологічний вплив на сучасне суспільство та політичне життя. Ідеологічне зародження фемінізму почалося з організованого руху у середині 19-го ст. та його початком став рух за скасування рабства: «...так само, як відродження фемінізму в 1960-х роках стимулював рух за громадянські права, який націлив на сегрегацію та знешкодження афро-американців у південному районі Джим Кроу». [16, с. 4]

Початок та причини виникнення такого руху та ідеології загалом стало сприймання жінок у давні часи. Їх бачили саме іншими, такими, що стоять нижче за представників чоловічої статі. «...якщо чоловіків вважали сильними, жінок характеризували як слабких, якщо чоловіків сприймали як раціональних, жінок вважали емоційними, а чоловічий активізм протиставляв жіночій пасивності». [7, с. 2] Таке відношення породило ряд проблем, які зустріли жінки за увесь період історії: погана освіта, адже жінки не допускалися до навчання, відсутність прав, у тому числі і право голосу та тиранія у різних її проявах.

Популярність такого руху та ідеології і зараз пояснюється присутністю ідеї, що жінки до сих пір пригноблюються у суспільстві, присутнє приниження, яке виникає не за рахунок об'єктивних причин та критеріїв морального або професійного типу, а просто тому що людина є не чоловіком, тобто вирішальним є стать. За таких умов, фемінізм виник, як явище, яке має змінити статус-кво та призвести до того, щоб жінки мали такі самі права та обов'язки, як і чоловіки та «знищити гендерну ієрархію». [7, с. 3] Тому ідеологію фемінізму можна сприймати як ліберальну, жіночий лібералізм або «victim-centered ideology».

Фемінізм бере свій початок з теологічних ідей та засад та називається теологічний фемінізм. Ця ідеологія є постійним прибічником та ворогом певних релігійних груп та ідей. «Традиційні християни продовжують стверджувати, що жінки не повинні займати чільні посади в Церкві, а інші християни, не як консервативні, вважають ці відносини "патріархальними", несправедливою та гнітючою системою, не пов'язаною з божеством». [7, с. 3] Виходячи з концепцій, що людина має бути вільною незалежно від гендерної приналежності та має право вибору, фемінізм шукає допомогу в релігії, проте протиставляє їй свої ідеї, коли мова заходить про легалізацію абортів або можливість розлучень. Аргументують таку позицію тим, що будь-яка жінка є автономною та господинею власного тіла, вільна вирішувати, як і коли стати мамою. Теологічний фемінізм претендує бути «...християнською за своєю суттю, або протестантською, або католицькою. Але, водночас, вона невпинно дистанціюється від традиційних доктринальних коренів цих конфесій». [7, с. 4] Фемінізм знайшов своє відображення в політиці в основному у західних країнах, проте ціллю є лібералізація та зрівняння у правах усіх жінок незалежно від територіальної або релігійної приналежності.

Переходячи ближче до концептуалізації самої ідеології, фемінізм –має на меті захист прав жінок, бореться за їх емансипацію, фінансову незалежність та усунення гендерної ієрархії. Фемінізм спрямований на усунення глибокого розриву між статями, який зростає з початку процесу індустріалізації. Отже, основною метою, ідеєю та ядром фемінізму є знищення будь-якої дискримінації шляхом наступних змін:

- Боротьба з насильством проти жінок.
- Зрівняння в політичних, соціальних, культурних правах жінок та чоловіків.
- Усунення сексизму та подолання гендерної нерівності.

Підсумовуючи, можна сказати, що кінцевою точкою ідеології фемінізму є досягнення рівності між людьми незалежно від гендеру, тобто коли вирішальним стає саме людина, як основа з усією її периферією, та не береться до уваги зовнішні і/або фізичні властивості. Фемінізм це не просто рух за права жінок, це ідеологія, ядром якої є подолання дискримінації у світі.

Беручи цей концепт до уваги, стає зрозумілим: чому феміністичний рух та ідеологія тільки набирають обертів у політиці в останні роки. Більшість країн мають тенденцію до демократизації, під постійним тиском з боку суспільства або ж без нього. Жінки, отримавши право голосу та поступово набираючи рівності в правах з чоловіками стали невід'ємною, а інколи більшою частиною електорату. Тому не є дивним той факт, що така тонка ідеологія, як фемінізм дуже швидко стає периферією у західних макро-ідеологій.

2.2. «Зелена» тонка ідеологія

Наступним предметом нашого розгляду стають «зелені» рухи, які ми проаналізуємо з позиції тонкої ідеології. На перший погляд, «зелена» тонка ідеологія не викликає якогось захвату, наукового інтересу та попиту. З назви стає зрозумілими цілі та цінності такої ідеології. Проте, не зважаючи на прозорість назви, «зелена» тонка ідеологія є дуже комплексною та варта уваги та більш глибокого вивчення. Хоча вона вважається тонкою, наприкінці цього підрозділу буде дуже важко класифікувати її за таким критерієм.

Оскільки нас цікавить сама ідеологічна структура, наявність ядра та периферії, одразу перейдемо до ключових ідей та цінностей, які формують «зелену» ідеологію. Першою та найбільш комплексною і складною ідеєю є **екологічна перебудова** (ecological restructuring). «Зелені» ідеологи формують погляди починаючи з відносин між людиною та природою, які, на їх думку, мають бути переглянуті: «Таким чином, зелена ідеологія пропонує пояснити, що не так у сучасній структурі стосунків людства з нелюдською природою, а також чому виникли та підтримуються ці дефектні стосунки». [11, с. 3]

Цінність екологічної перебудови є найширшою у «зеленій» ідеології та має наступну структуру. По-перше, це холізм – ідея того, що різні системи мають розглядатися, як одна, ціла картина, а не як окремі її частини. Таким чином «зелені» ідеологи намагаються дістатися до коренів проблеми, її структури, утвореної між людьми та природою. «Це означає, що ми бачимо кожен елемент природного світу як роздільний на його складові частини, аж до атомного або навіть субатомного рівнів, і ми також вважаємо, що саме на цьому рівні лежить найглибша пояснювальна історія. Ми не тільки не можемо побачити деревину для дерев, ми не можемо побачити дерево для клітин, клітини для органел, органели для молекул, молекули для атомів або атоми для кварків і лептонів». [11, с. 4] Вони впевнені, якщо розглядати наш світ, як сітку,

то будь-яка проблема утворена на одному її кінці (на одному рівні) матиме вплив на іншому. Більш того, не можна вирішити проблеми між людиною та природою, якщо перше розглядати окремо від останнього.

Наступна основна ідея екологічної перебудови – це бачення природи як моделі (**nature-as-model idea**). Вона полягає у тому, що: «...що нам слід навчитися використовувати природу як модель, в якомусь сенсі, як для нашого відношення до нелюдського світу, так і для наших внутрішньолюдських форм соціальної організації». [11, с. 4] Ця модель розповідає нам про систему взаємозв'язку людини та природи, ієрархію, а точніше її відсутність у природньому порядку. Прихильники цієї моделі мають дві альтернативні ідеї: або людське панування прокладає шлях до панування природи в суспільствах, або сама природа має встановлювати межі людських суспільств (гірськими масивами, річками тощо).

Наступна, остання ідея екологічної перебудови – **етична**, «Зелені» виступають проти антропоцентризму: «Наша готовність використовувати людську природу для того, що розглядається як тривіальні людські цілі, сприймається багатьма «Зеленими» як симптом викривленого набору етичних пріоритетів». [11, с. 5] «Зелені», як відповідь на антропоцентризм, мають декілька альтернативних ідей та одна з них це сентиентизм - натуралістична етична філософія, згідно з якою всі живі істоти заслуговують на моральний розгляд. Його також можна розглядати як розширений гуманізм. Така відповідь на антропоцентризм зародилася з ідеї, що межа між людським та нелюдським не є довільною та знаходиться на здатності людини до міркування, а отже: «можна вказувати на граничні випадки, коли деякі люди, здається, володіють цими якостями в меншій мірі ступінь, ніж принаймні деякі тварини. Тож якщо ми думаємо, що тварини мають для нас лише інструментальне значення, то чому б і цим людям?» [11, с. 5]

Другою цінністю «зеленої» ідеології є **радикальна демократизація**. Загалом, не зважаючи на еко-спрямованість, на перший погляд, «зелених», вони мають достатньо багато політичних ідей. Така риса є визначальною, яка й відрізняє прихильників «зеленої» ідеології від форм екологізму. Під радикальною демократизацією «зелені» ідеологи зазвичай мають на увазі децентралізацію та представницьку демократію: «Децентралізація та представницька демократія співіснують в зеленій ідеологічній структурі, оскільки вони є взаємозалежними одиницями». [11, с. 6] На думку «Зелених» демократія та демократизація матимуть позитивний вплив і на еко-систему (це пояснює також прихильність холізму). Говорячи про децентралізацію, «Зелені» вважають, що людям буде набагато легше та ефективніше доглядати за природою на місцях: «...географічне та екологічне розташування, яке забезпечує фокус для їх трансперсонального почуття ідентифікації». [11, с. 7]

Третьою цінністю «зеленої» ідеології є **екологічне право**. Вся суть цінності екологічного права полягає у тому, що поняття природної або вищої форми закону можуть та мають стояти вище звичайного статутного, державного права: «Застосовуються «п'ять законів» про екологію, і хоча ми можемо вирішити знехтувати цими законами з точки зору своєї поведінки, так само як ми можемо ігнорувати закон про законодавство, ми не можемо уникнути наслідків постійного порушення екологічних законів». [11, с. 7] «Зелена» ідеологія наполягає на тому, що дотримання законів природи є не менш важливими, навіть більше, ніж державні закони, адже наслідки порушення першого будуть глобальними.

Остання цінність тонкої ідеології «Зелених» полягає у **ненасильницькій поведінці** (non-violence value). Ненасильство є предметом багатьох дискусій, як у світі, так і у середині руху. Прихильність до ненасильства, з одного боку, є послідовним, зважаючи на усі погляди, які ми розглянули вище:

«ненасильницькі засоби сприяють не тому, що вони ефективніші, ніж насильницькі методи, а тому, що прихильність до ненасильства насправді є одним із основних зобов'язань зеленої політики». [11, с. 8] Така позиція викликала критику у деяких науковців, які вважають, що задля досягнення цілей, які переслідують «Зелені», потрібно звертатися до більш «авторитарних методів». Загалом, «зелені» ідеологи трактують насильство, як будь-яка шкода завдана людині (моральна або фізична) та її майну.

Рух зелених з'явився відносно недавно, у 70х роках 20 ст., тому можна вважати цю ідеологію достатньо молодого. Представників «Зелених» можна знайти майже у кожній країні, проте мало де вони відіграють важливу роль, адже посідають відносно маленьку кількість місць у парламенті. Таке явище можна пояснити тим, що ідеологічна структура «Зелених» є широкою, ядро настільки велике, що жодна макро-ідеологія не може прийняти його на свою периферію. Тому партіям «Зелених» доводиться існувати самотійно або об'єднуватися з демократами. У тонкої «зеленої» ідеології є два шляхи: або розширитися до макро-ідеології та задовільнити усі суспільно-політичні питання, або йти на компроміси з іншими ідеологіями та об'єднуватися.

2.3. Націоналізм як тонка ідеологія

Найпопулярнішою та однією з найстарших тонких ідеологій є націоналізм. Ця ідеологія широко використовується у всіх країнах світу у тій чи іншій мірі. Дослідники даного явища вважають, що націоналізм, порівняно з іншими сучасними ідеологіями, є найпростішою та зрозумілою. Проте розібрати дану ідеологію є складнішим завданням, аніж ті, які ми розглядали вище, адже націоналізм може приймати безліч форм та найбільше здатний до адаптації: «націоналізм демонструє «хамелеонову здатність трансмутувати себе

відповідно до сприйняття та потреб різних суспільств»». [13, с. 751] Задля аналізу цього явища за основу було взято роботу Майкла Фрідена «Is Nationalism a Distinct Ideology».

Для того, щоб бути повною ідеологією, запевняє М. Фріден, ядро націоналізму має бути «більш унікальним та ширшим». Націоналізм є менш «наповненим» у порівнянні з усталеними ідеологіями, як консерватизм, соціалізм тощо, хоча і володіє основною концептуальною структурою, він є занадто обмеженим для того, щоб вирішити усі питання, які суспільства генерують. Націоналізм спрямований тільки на політичну одиницю нації, її інституціоналізацію та обґрунтування. [13]

Б. Андерсон, у свою чергу, говорячи про націоналізм та поняття нації виводить ідею «уявлених спільнот», як метод зв'язування воєдино, у цілісному сприйнятті простір, час та людську солідарність. Автор розглядає націю, як політичне, соціально сконструйоване суспільство, уявлене людьми, котрі сприймають себе як його частину, де різниця з реальним полягає у відсутності постійного контакту. [1] Тому, говорячи про націоналізм, достатньо складно ідентифікувати його з макро-ідеологією, адже концептуальне ядро цієї ідеології є породженням людської уяви.

Переходячи до структури націоналізму, М. Фріден пропонує 5 ключових цінностей та засад даної ідеології:

1. По-перше, це пріоритизація певної групи людей (нації), як ключової, яка визначає рамки для життя та практик людини.
2. Друге, це позитивна валоризація своєї нації (у порівнянні з іншими) та надавання їй особливих умов та якостей щодо поведінки її членів.
3. Третя цінність націоналізму полягає у прагненні надати політико-інституціонального значення першим двом цінностям.

4. По-четверте, простір і час вважаються вирішальними детермінантами соціальної ідентичності. Автор наголошує на тому, що утворення соціальної ідентичності, почуття відношення до певної нації можливе за двох умов: 1) територіальна приналежність групи людей та 2) їх співіснування та взаємодія у певному проміжку в часі.
5. По-п'яте, почуття приналежності та належності, в яких настрої та емоції відіграють важливу роль. [13]

З цих 5 позицій націоналізму за М. Фріденом ми бачимо, що основна увага приділяється значенню нації, яка грає визначну роль у даній ідеології. При цьому, аналізуючи саме вакуумну структуру, націоналізм у теоретичному своєму вигляді не дає жодних відповідей на більшість можливих потреб та питань, які можуть виникнути у суспільстві. Націоналізм є достатньо простою та, мабуть, найбільш абстрактною ідеологією, що, у свою чергу, дуже добре сприяє її використанню у суміші з іншими макро- або тонкими ідеологіями.

Проте, хоча у більшості випадків тонкі ідеології не можуть існувати самостійно та потребують «заповнення» їх периферії, у дуже специфічних умовах, коли політична сфера обмежена, у воєнному стані у часи мобілізації націоналістична ідеологія може набути самостійного існування. Не дивлячись на те, що націоналізм є найбільш абстрактним, як видно з 5-го пункту його структури, він таргетизує настрої та емоції у суспільстві, що може стати вирішальним під час передвиборчих кампаній. Утворена проблема, скажімо розкол у суспільстві, генерує певні потреби, які були відібрані (або їх і не було, а просто з'явилося почуття їх недостатчі, наприклад внаслідок депривації), що призводить до їх пошуку (потреб) в інших сферах - партіях, кандидатах і відторгненню нинішньої влади. За таких умов ефективність тонкої ідеології, у даному випадку націоналізму, може перевищувати будь-яку іншу повну ідеологію.

Для кращого розуміння цього явища пропоную звернутися до двох прикладів, а саме президентських виборчих кампаній Дональда Трампа, США у 2016 році та Петра Порошенка, Україна у 2014 році.

Передумови. Починаючи з першого, варто сказати, що одним з вирішальних чинників, який дозволив кампанії Д. Трампа стати успішною – це та сама «специфічна умова», яка мала прояв у дуже низькій задоволеності політичним курсом США у суспільстві. Починаючи з 2015 до 2016 рівень задоволеності впав з 32% до 23%, що було викликано зовнішньо-економічними відносинами, міграційними проблемами, безробіттям тощо. [14]

Застосування націоналізму. Саме на ці ключові проблеми і була спрямована кампанія Д. Трампа з використанням націоналізму. Головний, усім відомий слоган «Зробити Америку знову великою» (Make America Great Again), який сам за себе говорить про фокусуванні на таких поняттях, як нація та держава.

За таких умов, команда Д. Трампа дуже швидко мобілізували достатньо широкий спектр ідей, які підтримувалися у суспільстві на свою сторону: націоналізм, крайні праві, центристи (у певній мірі) та право-центристи. Основними напрямки кампанії Д. Трампа були: «зміцнення законів про імміграцію США, переговори або відхід від міжнародних торгових угод, більш агресивна зовнішня політика на Близькому Сході, зниження податків та скасування фінансових та екологічних норм» [8], з чого ми бачимо наскільки вона (кампанія) відповідає тим настроям, які призвели до втрати підтримки політичного курсу США у 2015 – 2016 роках.

Результат. Таким чином ми бачимо, як використання націоналізму (навіть націонал-популізму) у період відповідного занепаду підтримки з боку суспільства призводить масової мобілізації населення та перемоги Д. Трампа на президентських виборах 2016 року. Звичайно, варто розуміти, що не на одному

націоналізмі тримається президентська каденція, проте він став вирішальним для її існування.

Наступний приклад пов'язаний з президентською кампанією П. Порошенка на виборах у 2014 році.

Передумови. Чинників, які спричинили суспільно-політичну дестабілізацію станом на 2014 рік було безліч. По-перше, тотальне незадоволення правлінням тодішнього президента В. Януковича. За даними КМІСу на питання: «Що, на Вашу думку, насамперед виводить людей зараз на акції протесту в центрі Києва?: Основною причиною виходу людей на протести найбільше опитаних в Україні (43%) вважають обурення корумпованим режимом Януковича (найбільше на Заході – 68%, найменше на Сході – 20%). Майже третина опитаних (30%) до основних причин відносять вплив Заходу, що прагне втягти Україну в орбіту своїх політичних інтересів (думки населення різко диференційовані за регіонами: на Сході і Півдні так вважають 57% і 44% відповідно, в Центрі і на Заході тільки 17% і 5%)». [5] Наступними чинниками також були: централізація влади (посилення влади президента), зміна зовнішньо-політичного курсу у бік Митного союзу, гострі та конфліктні відносини з Росією тощо.

Кампанія. П. Порошенко, як і Д. Трамп, веде свою кампанію у відповідь на ті настрої, які були описані вище. У відповідь на централізовану владу, експрезидент України П. Порошенко пообіцяв наступне: 1) зберегти парламентсько-президентську форму правління, яку відновили одразу після Євромайдану, й не збільшувати своїх повноважень, 2) децентралізація влади, щоб громади на місцях отримали більше прав і грошей. [2] У відповідь на зміну зовнішньо-політичного курсу було обіцяно початок роботи зони вільної торгівлі з ЄС, відкриття безвізового режиму, курс на Європейську інтеграцію та НАТО. У відповідь на конфлікт з Росією П. Порошенко обіцяв «істотне, в рази і

порядки, збільшення витрат на відновлення, модернізацію та посилення Збройних сил». [2] Окрім цього, п'ятий президент України постійно наголошував на важливості «української нації», її унікальності, такої, що постійно бореться за свою незалежність.

Результат. Звичайно, у даному випадку націоналізм був не єдиною ідеологією, яку використовував П. Порошенко, проте важливим є той факт, що націоналістичні настрої, які були на піковому рівні через критичні обставини у країні, унеможливили вірогідність перемоги будь-якого кандидата, який б не використовував націоналістичну ідеологію. Цей факт надає націоналізму вирішальну роль у перемозі П. Порошенка на президентських виборах 2014 року.

Націоналізм в обох прикладах став найефективнішою ідеологією задля перемоги на президентських виборах. Він не може існувати самотійно, як видно з його структури, яка не відповідає на безліч соціально-політичних питань. Проте націоналізм є дієвим у відповідні критичні обставини та, якщо не самотійно, то відіграючи вирішальну роль, може задовольняти суспільні потреби певний період часу. Через свою просту та доволі абстрактну структуру націоналізм легко поєднується з іншими тонкими та макро-ідеологіями, наповнюючи їх відповідними рисами, які потребує суспільство за певних обставин. Як вже було зазначено, дуже вірогідно, що майже жодна повна ідеологія не могла б упоратися з відповідними кейсами так, як цьому посприяв націоналізм.

Згадуючи кейс з Україною та діяльність екс-президента України П. Порошенко, на думку спадає ще одна тонка (можливо навіть українська) ідеологія – євроінтеграція. Вона не досліджена, а спроби аналізу даної «ідеології» були знайдені у роботі А. О. Печенкіна «Євроінтеграція як «тонка ідеологія» в українській політиці: концептуальний аналіз». Автор робить цікаву

спробу концептуалізації явища євроінтеграції. На його думку, ядро даної «тонкої ідеології» є сама Європа, як географічна частина світу, «колиска Західної цивілізації». [4, с. 2] Важливою ідеєю зародження євроінтеграції, як ідеології в Україні та однією з її периферійних цінностей є те, що вона пов'язана з українським націоналізмом та необхідна для його виживання: «Значущість зв'язків із Заходом та орієнтації на нього історично стала одним із найважливіших критеріїв розмежування української нації в першу чергу з російською: у зіставленні з «азійською» Росією, Україна є «європейською», маючи інші політичні традиції, досвід та ідентичність» [4, с. 2] Наступна периферійна цінність - інтерпретація «європейськості» в Україні – демократія та права людини: «Їх вживання маркує ліберальний варіант «тонкої ідеології євроінтеграції» і контрастує з нинішньою Росією саме в ракурсі більш «прогресивної» природи політичного режиму в Україні». [4, с. 3] Виникнення таких ідей та, можливо, «ідеології» пов'язаний зі сприйняттям українцями Європи, як комфортність, добробут або технологічність, що «...може бути проілюстроване безліччю вживань префіксу «євро-» – скажімо, таке поняття, як «євроремонт»...». [4, с. 3] Простіше кажучи, логічною структурою у цій концепції є ядро ідеології – Європа та периферія - добробут, нація, демократія, права людини, верховенство права тощо.

Автор наголошує, що дана ідеологія не має характеристик універсальності, когерентності та не може запропонувати власних цілісних політичних програм, через що ідентифікується, як тонка ідеологія. Проте, проаналізувавши цей концепт, я схильний вважати, що таке явище не можна охарактеризувати, як ідеологію зовсім. По-перше, А. О. Печенкін дає означення «тонкості ідеології євроінтеграції» за структурою, яку запропонував Б. Стенлі, характеризуючи популізм. У цьому випадку варто зазначити, що Б. Стенлі, як і інші дослідники ідеологій, також наголошував, що збірка норм та ідей, що передбачає формування ідеології, є логічно та культурно стійкою, за умови

використання її на практиці. У нашому випадку, «ідеологія євроінтеграції» є достатньо специфічною та її практика неможлива за межами українського простору, адже побудована на його цінностях. По-друге, євроінтеграція має чітку кінцеву точку після досягнення якої дана «ідеологія» не надає ніяких подальших програм дій. Отже, євроінтеграція є скоріше рухом, а не ідеологією (навіть тонкою), адже унеможлиблює самостійне існування, як на периферії іншої ідеології, так і в ролі головної через брак ціннісного спектру після досягнення цілі. Також її існування можливе лише в українській культурі, адже периферія складається саме з українських норм, цінностей та вірувань. Можна вважати, що євроінтеграція це «тонка ідеологія» тільки в українських умовах, яка приречена на вимирання, що значно підриває її значення, як ідеології.

Варто також розглянути тонкі ідеології з двох боків: у вакуумі та у середовищі. Одна з проблем дослідження ідеологій, про яку було згадано у першому розділі, це аналіз ідеологій тільки у вакуумі, тоді як у середовищі, вони можуть змінювати свою структуру, якщо вони схильні до адаптації. Так націоналізм, розглядаючи його у вакуумі, вміщає в себе пріоритизацію та позитивну валоризацію нації, як ключова цінність. Змінними у даній ситуації, які варіюються в залежності від середовища, є інші засади націоналізму за М. Фріденом, описані вище. Також націоналізм може приймати безліч форм в залежності від засад, на основі яких він зародився – мілітаристичний, економічний, соціальний тощо. Те, що носить у собі ідеологія у вакуумі буде незмінним незалежно від середовища, проте інші цінності можуть варіюватися, змінюватися, доповнюватися новими та адаптуватися, адже кожна форма потребує різних проявів. Так, за певних умов, простір та час може не бути вирішальним при формуванні соціальної ідентичності, цю роль відіграє настрої та емоції, які утворюють почуття приналежності.

Розглядаючи фемінізм, її ідеологічна структура змінюється набагато менше за націоналізм у вакуумі та середовищі. Перше включає в себе усунення будь-яких форм дискримінації та гендрної нерівності, що може набувати різних форм в залежності від середовища та нагальних проблем в ньому. Наприклад, набуваючи форм радикального фемінізму, увага приділяється більше знищенню «патріархату», як несправедливої форми взаємовідносин між чоловіками та жінками.

Ситуація з «зеленою» тонкою ідеологією є схожою. Проте вона навіть ще менш варіативна порівняно з іншими двома тонкими ідеологіями, адже має достатньо чітку і, у той же час, не гнучку структуру. У вакуумі «зелена» тонка ідеологія має у центрі такі цінності, як екологічна перебудова, холізм, сентиентизм, демократизацію та децентралізацію (адже «Зелені» відкидають будь-які варіанти еко-авторитаризму) та екологічне право – верховенство законів природи над державними. Як ми бачимо вакуум «зеленої» ідеології майже повністю заповнений її цінностями, що говорить нам про чіткість, відсутність абстрактних цінностей та малу варіативність та нездатність до адаптації.

Підсумовуючи, варто зазначити, що тонкі ідеології, у тій чи іншій мірі, мають дуже активну роль та вплив на суспільно-політичне життя. Фемінізм, як і націоналізм мають достатньо просту структуру, що дозволяє їм займати місце на периферії макро-ідеологій, а у випадку з націоналізмом ставати вирішальними у формуванні політичних процесів.

«Зелена» тонка ідеологія є водночас і повною, порівняно з іншими тонкими ідеологіями, і тонкою, адже деякий спектр важливих питань вона не охоплює. Проте відсутність гнучкості та варіативності інтерпретування її цінностей, разом з широкою структурою, зменшують шанси на її популяризацію, адже макро-ідеології достатньо рідко апелюють до цінностей

«зеленої» тонкої ідеології на державному рівні. Проте достатній успіх вона може мати на місцевих (що добре корелює з її ідеєю децентралізації та демократизації).

Загалом ми бачимо, що таке активне використання тонких ідеологій спричинене «відмиранню» макро-ідеологій, які більше не можуть претендувати на абсолютизм їх цінностей. Розширюючи свій спектр відповідей (шляхом об'єднання з тонкими або повними ідеологіями) на питання, які генерує суспільство, макро-ідеології намагаються зберегти своє існування та стають більш гнучкими у своїх ідеях, що, у певній мірі, нівелює їх значення. Також аргументом на користь кризи повних ідеологій може виступати той факт, що тонка ідеологія за певних обставин набуває головної ролі, у ході чого постає питання, чому жодна макро-ідеологія не замінює тонку у таких ситуаціях? Таке явище породжує хибне розуміння та інтерпретацію сучасних ідеологій у суспільстві, адже ускладнює розуміння їх цінностей у ході постійного поєднання та адаптації.

2.4. Популізм – тонка ідеологія?

Одним з видатних основоположників теорії популізму, як тонкої ідеології є Бен Стенлі та його праця «Populism as a thin ideology». Перший аргумент філософа на користь теорії «тонкої» ідеології популізму полягає у проблемі його «заповненості». Автор наголошує, що морфологічна структура популізму є тонкою, тому що не може повністю «заповнити» суспільно-політичне життя, адже не містить у собі та не відбиває більшу частину інтересів, традицій, ідеалів, світоглядів націй, суспільства чи політиків, як це роблять макро-ідеології: «Вона не може надати широкої та зв'язаної програми, набору ідей або цінностей для вирішення більшості політичних питань». [18, с. 99]

На ряду з Б. Стенлі, Анна Шульз та інші у роботі “Measuring populist attitudes on three dimensions” також притримуються «тонкості» ідеології популізму та визначають його, як тонку центральну ідеологію (thin-centered ideology), вважаючи, що вона тяжіє до центру та добре комбінується з іншими «...повнішими ідеологіями, такі як натівізм - правий популізм - або соціалізм - лівий популізм”. [15, с. 2]

Обидві роботи визначають хоч і різну кількість засад та цінностей, на яких ґрунтується теорія «тонкої» ідеології популізму, проте вони є достатньо схожими. Наприклад Бен Стенлі дає чотири концепції, які разом сприяють розвитку популізму:

1. Існування двох гомогенних одиниць для аналізу: «люди» та «еліти».
2. Антагоністичні відносини між людьми та елітами.
3. Ідея народного (popular) суверенітету
4. Позитивна валоризація «народу» та засудження «еліти».

[18]

Тут автор концентрує свою увагу саме на протистоянні народу та еліт, зосереджується на утворенні антагонізму як основи для появи популізму. Анна Шульз, Філіп Мюлер та інші визначають популізм у наступних трьох вимірах/підходах:

1. Підхід антиелітизму, коли еліти сприймаються як корумповані, які зраджують і обманюють людей.
2. Віра в необмежений народний суверенітет, який надає владу людям.
3. Розуміння людей як однорідної та добродешної спільноти. [15]

За цим підходом до вимірювання популізму, ми можемо побачити ще одну основу тонкої ідеології, яку Бен Стенлі не виокремлює, а саме наголошення на однорідності людей та їх добродешності.

В обох випадках фокус спрямований на позитивній валоризації народу та утворення антагонізму народ/еліти, що сприяє утворенню позитивного та негативного антитезису. Створення такого антитезису залежить від особливостей та проблем, які має народ у певній країні. «Там, де етнічне походження є (або може бути представлено як) важливим для контексту еліти / народного антагонізму, позитивна валоризація народу може бути виражена в термінах вищої чесноти конкретної етнічної належності, а еліта ганебно, - як багатонаціональних «етнічних зрадників»». [18, с. 105]

Основною метою популізму, аналізуючи його форму, як тонкої ідеології, є зародження гомогенних думок у суспільстві, єдність якого будується не на спільних проблемах, проте на явищі того, що усі їх мають. Такий феномен зароджує певну солідарність у суспільстві, що призводить до домінування логіки однаковості (logic of equivalence) над логікою відмінності (logic of difference). Це говорить нам про те, що діюча влада більше не здатна задовольняти усі суспільно-політичні вимоги. Такі умови надають можливість популізму розвиватися.

Дана теорія є вдалою спробою концептуалізації популізму, адже, на перший погляд, має логічну структуру, яку навіть можна назвати перевіреною на практиці. Проте, не дивлячись, що робота Б. Стенлі є відносно недавньою (2015 рік), еволюція явища популізму занадто швидка, тому на даний момент ця концепція є лише одна форма популізму, яких існує безліч, що унеможливорює абсолютизацію цього явища за допомогою лише морфологічного аналізу. У минулій своїй роботі «Феномен популізму: сутність, причини появи та впливу» я досліджував еволюцію явища популізму, у ході чого було виявлено, що популізм може набувати форм персоналізованості, воєнний популізм, націонал-популізм, безликий популізм (ідеологічні засади якого не можна визначити), а також безліч форм його застосування. Результатом цього аналізу став висновок,

що популізмом може бути будь-яке відхилення від норми у державі, яке визначає саме суспільство (економічна та політична дестабілізація). Використовуючи таку ситуацію, популісти утворюють почуття депривації у населення – психічний стан людини, за якого він/вона відчуває, що його інтереси залишаються незадовільними. Це підводить нас до думки, що деякі засади популізму, описані у роботі Б. Стенлі, не завжди є такими на практиці та можуть приймати інші форми (наприклад антагонізм може виникати не тільки у формі еліта/народ, важливим є скоріше наявність самого антагонізму) або додавати нові та прибирати старі.

За таких умов теорія популізму, як «тонкої» ідеологія може бути лише частиною або одним його видом, який спостерігався на одному або декількох конкретних випадках. Проте, говорячи про популізм, навіть в ідеологічному спектрі, ми не можемо однозначно стверджувати, що він є тонкою ідеологією, а скоріше новою.

РОЗДІЛ 3. Адаптивна теорія популізму як аргумент критики тонкої ідеології.

Цей розділ має на меті розібратися з таким явищем, як популізм, котрий є причиною, як кризи ідеологій, так і їхнього виживання. Популізм за останні роки став найбільш обговорюваною темою у суспільно-політичному та науковому життях. Розглядаючи його, як тонку ідеологію, я представляю й іншу, альтернативну теорію, яка може пояснити це явище. Жодна з теорій не може претендувати на абсолютність та істинність, проте кожна несе у собі певний прогноз того, що відбуватиметься та як еволюціонуватимуть ідеології у майбутньому.

У минулих розділах був проаналізований загальний стан ідеологій, проблеми, пов'язані з їх розумінням та визначенням та криза макро-ідеологій, життя котрих підтримують тонкі ідеології розширюючи спектр їх цінностей та відповідаючи на більшу кількість суспільних потреб. Я не позиціоную популізм як тонку ідеологію, хоча останні дослідження характеризують його саме так. Популізм, на ряду з теорією «тонкої» ідеології, має безліч інших форм, тому найбільше впливає на нинішній стан ідеологій та політичне життя.

Підґрунттям для створення адаптивної теорії стає політично-стратегічний підхід до аналізу цього явища. Сутність цього підходу полягає у тому, що популізм розглядається як стратегія та практичне явище, за допомогою якого досягаються певні політичні цілі. Курт Вейланд, який є прихильником даного методу, у своїй роботі «Populism: A Political-Strategic Approach» зазначає, що популізм: «...становить цілісний набір підходів та механізмів для структуризації відносин політичної участі, становлення підтримки та урядових повноважень». [19, с. 10] За такого підходу популізм розглядається як інструмент для перемоги у виборчих перегонах та здійснення і/або підтримки влади. Основним інструментарієм популізму, у цьому випадку, зазначає Курт

Вейланд, є постійна підтримка «характерного» зв'язку між персоналізованим лідером та «народом».

Також відмінним популізм від інших тонких та повних ідеологій робить те, що він напряду залежить від індивіда, персони, котра бориться за політичну владу. Від політичного лідера буде залежати тип популізму, цільова аудиторія та його інтенсивність (наскільки швидко буде охоплена цільова аудиторія). «Популізм покладається на персоналізоване лідерство, прагне підвищити його автономію та владу та домінує над іншими типами акторів, такими як елітні фракції та організовані політичні партії... Таким чином, явне переважання потужного лідера є наріжним каменем популізму». [19, с. 12]

Іншою важливою характеристикою популізму як політичної стратегії є те, що: «...популізм явно віддає перевагу числам». [19, с. 13] Популізм завжди там, де більшість, а більшість об'єднує наявність проблем. Базуючись на принципі «одна людина, один голос», популізм намагається об'єднати існуючі проблеми для формування та мобілізації більшості або «народу».

Отже, виділимо основні елементи популістської стратегії:

1. Формування персоналізованого лідера.
2. Розмивання особистості, яка зображує лідера як втілення «народу».
3. Використання різних соціально-комунікаційних медіа (телебачення, соціальні мережі тощо.)
4. Постійна підтримка прямого зв'язку між «народом» та персоналізованим лідером.
5. Протистояти більшості загрозам та проблем народного добробуту.
6. Стати опозицією «ворогам народу». [19]

Надалі, розглядаючи адаптивну теорію популізму, я буду розглядати його у двох вимірах: вакуум та середовище, що пояснює, чому популізм слід більше розглядати у другому вимірі, та чому важко (або неможливо) у першому.

3.1. Альтернативна теорія популізму

У першому розділі, говорячи про проблеми до визначення ідеологій, однією була проблема їх дослідження, яка полягає у тому, що аналізуючи певну ідеологію, вона розглядається тільки під одним кутом, наприклад у вакуумі або навпаки – тільки у середовищі. Намагаючись концептуалізувати явище популізму, важливим є його аналіз в обох цих вимірах, адже через існування такої його варіативності один вимір нездатний навіть близько підвести до абсолютизації теорії, пов'язаної з цим явищем.

Різниця між ідеологією, яка знаходиться у вакуумі та у середовищі (по суті її положення в теорії та на практиці) полягає у тому, що ті цінності та засади, які ми відносимо до певної ідеології у вакуумі, мають бути проявлені у будь-якому середовищі. Якщо певних цінностей не було виявлено, вони позначаються, як змінні і не належать до ідеології у вакуумі. У вакуумі знаходяться ідеї, які не мають залежати від будь-яких чинників, адже їх там немає. Аналізуючи повні ідеології (лібералізм, консерватизм, соціалізм) різниця між цінностями у вакуумі та середовищі є незначною та структура майже повністю зберігається, що пояснюється їх чіткою структурою ядра та периферії та можливістю вирішення більшості суспільно-політичних питань.

Розглядаючи тонкі ідеології, також простежується доволі невелика різниця у «Зелених» між вакуумом та середовищем та у тонкій ідеології фемінізму, яка є простою у формуванні своєї основної цілі – усунення будь-яких форм дискримінації. Націоналізм, у свою чергу, має у вакуумі тільки поняття

«нація» і наростає відповідними цінностями в залежності від середовища, проте є достатньо обмеженим у спектрі цих цінностей.

Різниця в засадах та цінностях популізму у вакуумі та середовищі є кардинальною. Пам'ятаючи про 4 основні засади популізму за Б. Стенлі (1) існування двох гомогенних одиниць для аналізу, 2) антагоністичні відносини, 3) ідея народного (popular) суверенітету, 4) позитивна валоризація «народу» та засудження «еліти»), до його вакуумної основи ми може віднести лише одну цінність, а точніше навіть її частину – народ. Це поняття є ще більш абстрактним ніж поняття «нації» в націоналізмі. Народ стає вирішальним у формуванні певних ідей та цінностей в популізмі, він є таргетною зоною і інструментом досягнення цілей. Усі інші цінності, які Б. Стенлі виокремив – є варіативними і можуть не знайти підтвердження у різних суспільно-політичних середовищах.

Через абстрактність цінності популізму в вакуумі, адже народ може бути визначений, як будь-яка група людей з певними інтересами від правих до лівих, можна стверджувати, що популізму взагалі не існує в одному, вакуумному вимірі. Не можна визначити на що буде направлений курс цього явища, яка буде мета, ціль або результат. У вакуумі він є повністю пустим, що ставить під питання його існування, як тонкої ідеології та ідеології загалом. Проте, підходячи ближче до суті теорії, якщо все ж таки популізм існує, то визначити його можна тільки у середовищі, де він може набувати будь-якої форми, адже за рахунок майже повної відсутності будь-якої структури легко адаптується під середовище. Умов для його зародження на стільки ж багато, скільки форм популізм може приймати – питання та потреби, сгенеровані певним суспільством, які не були задоволені.

Отже, основною характеристикою явища популізму є його адаптивність, адже, виходячи зі структури його вакууму, усе, що потрібно для його існування

це наявність «народу». Для кращого розуміння пропоную порівняти популізм з іншими тонкими ідеологіями. Якщо брати до уваги націоналізм, чий вакуум заповнений не на багато більше, то ми бачимо, що в центрі такого вакууму стоїть поняття «нації». Тому, навіть будучи достатньо абстрактним та важким для визначення, воно накладає певні умови та обмеження стосовно курсу, яким буде рухатися націоналізм у середовищі та цінностей, які він може прийняти. Ще одним обмеженням є той факт, що націоналізм, в ідеалі, потребує гомогенності, що в сучасних умовах є достатньо рідким явищем. Тому, через відсутність, з одного боку, набору цінностей для задоволення усіх потреб та недостатньої маневреності та можливості до адаптації, з іншого, націоналізму притаманно ставати частиною інших ідеологій, хоча і не завжди. Розглядаючи популізм, ми бачимо, що його ядро є більш гнучким, адже ним є народ, що означає як присутність так і відсутність ядра. Тому не можна визначити, на що буде направлений популізм, адже поняття «народ» дає безліч різних варіацій і жодна є конкретною. Тому основа популізму починається з середовища, з якого наростає периферія. Популізм не має набору рішень, основних засад або цінностей до тих пір, поки не потрапить у відповідне середовище, тобто допоки не з'явиться відповідний запит від «народу». А оскільки запит є будь-де, де є народ, можливості та причини для зародження популізму важко обмежити.

Таку саму картину ми побачимо, якщо порівнювати популізм із «зеленою» або феміністичною тонкою ідеологією – популізм не буде звертатися до морфології інших ідеологій, щоб заповнити свій вакуум цінностей, адже для їх зародження йому потрібне середовище. Отже, популізм зароджується там, де є незадоволені суспільні інтереси, які макро-ідеології не здатні охопити. Тому є підстави вважати, що це не повні ідеології абсорбують популізм, а навпаки. Наразі суспільство генерує дуже велику кількість потреб, чим змушує політиків розмивати, розширювати свою ідеологію та додавати на її периферію нові цінності, використовуючи тонкі ідеології. Іноді до цього списку приписують і

популізм, як тонку ідеологію, яка допомагає повній досягти цілей, наприклад, у на передвиборчих перегонах. Проте я схильний вважати, що таке явище «розмивання ідеології», коли рішення та цінності формуються в залежності від суспільного запиту і є популізмом, який має форми набагато повніші за будь-яку макро-ідеологію. Популізм це об'єднання різних цінностей у порядку, встановленому популярним запитом, який може об'єднувати у собі різну кількість, як макро-, так і тонких ідеологій, у чому і проявляється його здатність до адаптації. Тому саме популізм починає абсорбувати ідеології і може поєднувати, як цінності зліва (соціалізму) так і з правого боку (консерватизму). Коли ми не можемо назвати погляди певного актора повністю ліберальними, консервативними, націоналістичними тощо, тому що вони об'єднують у собі різну конфігурацію політичних концепцій, ми можемо стверджувати, що це є явище популізму. Виходячи з цього, логічним стає те, що можливість існування популізму настає тільки у середовищі, а теоретична його характеристика неможлива, адже він не існує поза простором.

3.2. Кейс Берні Сандерса

Для кращого розуміння цієї теорії, я б хотів звернутися до конкретного прикладу доволі динамічного розширення ідеологічного спектру одного з американських політичних діячів, чію політику я визначаю як популістську – Берні Сандерса. Кейс полягає у внутрішньо партійних виборчих перегонах у США між кандидатами Берні Сандерсом та Джо Байденем. Спостереження засновані на аналізі постів Б. Сандерса у соціальну платформу Twitter, яка є досить популярною у використанні американськими політиками.

Кампанія Б. Сандерса з самого початку мала низку ключових проблем, які він висвітлював у своєму аккаунті у Twitter: «Коли ви помічаєте «Берні Сандерс» у своєму бюлетені... Ви голосуєте, щоб боротися за мільйони працюючих людей, які заслуговують на гідну зарплату, охорону здоров'я,

придатну для життя планету та безпечний будинок». [А] Вже з самого початку ми бачимо різний спектр ідей на ідеологічній полосі, яка, звісно, тяжіє до лівого боку (гідна зарплата та здоров'я), проте одразу можна побачити і засади використанні «зеленої» тонкої ідеології (планета придатна для життя). Ці ключові аргументи з'являються від популярності суспільного запиту на них, що далі буде чітко простежуватися. Ключовими словами у його твітах та слоганах були слова «народ» або «люди», з чого можна зробити вже перші висновки стосовно використання популізму, запевняючи, що його кампанія не заснована на використанні олігархів, як ресурсу досягнення цілі. Підтримка людей – головний ресурс: «У нас немає жодного донора мільярдера. У нас є люди». [Б]

Важливим спостереженням є те, що таргетування певних суспільних запитів різко посилюється та змінюється у період кризи, а саме пандемії COVID-19. Б. Сандерс не відмовляється від своїх ідейних програм, які зазначалися вище, проте робить наголос на одній з них, у зв'язку з появою коронавірусу: «Щороку помирають десятки тисяч американців, оскільки вони не мають медичного страхування. Сотні тисяч збанкрутують через медичні рахунки. Зараз нам потрібна медицина (Medicare) для всіх». [В]

Далі цікавим спостереженням у кампанії Б. Сандерса є поступове розширення свого ідеологічного спектру, при чому основні сили усе одно спрямовані на медицину: **«Перетворення охорони здоров'я на право. Універсальний догляд за дітьми. Гарантована оплачувана відпустка. Жива планета. Гарантія житла. Я не думаю, що радикально говорити, що в найбагатшій країні на Землі наші люди повинні жити гідно».** [Г] Така риторика яскраво свідчить про початок використання націоналізму, а саме, переважно, п'ятої його засади - почуття приналежності та належності, в яких настрої та емоції відіграють важливу роль.

У ході кампанії Б. Сандерса також простежується розширення/розмивання ідеології у відповідь на популярний запит стосовно дискримінації та сексуальної орієнтації, який він будує на антагонізмі по відношенню до свого супротивника Джо Байдена: «Коли кілька років тому було прийнято законодавство, яке визначало, чи можуть наші брати та сестри-геї бути відкритими щодо своєї сексуальної орієнтації та військової служби, я сказав «так». Джо Байден сказав «ні»». [Д] Надалі видно чітке розширення в сторону феміністичної тонкої ідеології: «Жінки в Америці та в усьому світі заслуговують не лише на повну гендерну рівність, але й на расову справедливість, економічну справедливість, соціальну справедливість та екологічну справедливість». [Е]

І на останок, Б. Сандерс не проігнорував ще одним, можливо, найпопулярніший запит серед населення в США – освіта: «Понад 45 мільйонів американців борються з 1,6 трильйона доларів студентського боргу. Ми повинні скасувати всі виплати студентського кредиту протягом цієї надзвичайної ситуації». [Є] Таблиця 1 пояснює, чому Берні Сандерс є популістом та зображує аналіз ідеологічного спектру на основі риторики у соціальній мережі Twitter.

Таблиця 1.

Ідеологічний спектр Берні Сандерса

Використання популізму	Ідеологічний спектр
Розмивання особистості: «голосуєте, щоб боротися за мільйони працюючих людей»	Націоналізм: «в найбагатшій країні на Землі наші люди повинні жити гідно»
Апеляція до більшості та протиставлення меншості: «У нас немає жодного донора мільярдера. У	Соціалізм: «боротися за мільйони працюючих людей», «Гарантія житла. Перетворення охорони здоров'я на

нас є люди», «Джо Байден сказав «ні»»	право»
Таргетування популярних запитів та об'єднання більшості нагальних проблем (медицина, освіта, екологія тощо)	«Зелена» тонка ідеологія: «Жива планета», «придатна для життя планета»
Персоналізованість: ««Коли ви помічаєте «Берні Сандерс»»	Феміністська тонка ідеологія: «Жінки в Америці та в усьому світі заслужують... на расову справедливість, економічну справедливість, соціальну справедливість та екологічну справедливість»

Отже, ми чітко бачимо дуже широкі та різні ідеї в кампанії Б. Сандерса, які включають у себе:

1. Націоналізм (в найбагатшій країні на Землі наші люди повинні жити гідно).
2. Соціалізм (в більшій мірі, включає підтримку робітничого класу та загальну соціальну політику).
3. «Зелена» тонка ідеологія («планета придатна для життя» та інші еко-ідеї).
4. Фемінізм (виступає проти будь-яких форм дискримінації).
5. Таргетування популярних запитів (медицина, у зв'язку з пандемією та освіта).

Чи можна враховуючи усі пункти кампанії Б. Сандерса охарактеризувати її однією макро-ідеологією? Звичайно, можна сказати, наприклад, що це соціалізм або соціал-демократія, котра включає у себе безліч інших ідеологій на

периферії, у тому числі й популізм. Проте популізм є у кожній точці повної чи тонкої ідеології, котру він використовує. Тому більш вірогідно, що саме популізм абсорбує усі ці ідеї, їх об'єднання це і є явище популізму, котре не можна описати, як тонка ідеологія, адже вона набирає форм повнішої за будь-яку макро-ідеологію та адаптується з більшою легкістю до суспільного запиту. Це, свого роду, відображення цього запиту.

Більш того, цей приклад є контраргументом до думки, що популістський режим не може триматися довго, адже частіше за все ним керують неосвічені персоналії. Б. Сандерс почав свою політичну кар'єру щонайменше ще у 1981 році, коли став мером Берлінгтона. Загальний досвід даного політика не може давати сумнів у його компетенції. Також програма кампанії Б. Сандерса дійсно відповідає усій його риториці та твітам по усім суспільним питанням. Отже, саме актор є вирішальним у тому, наскільки довго буде триматися популізм, та якої форми він набуде, що, у свою чергу, також є аргументом на користь політико-стратегічного підходу до аналізу популізму Курта Вейланда.

Я розумію, що дана теорія є ще однією спробою надати універсальної форми популізму, саме тому я не використовую та не намагаюся характеризувати його, як ідеологію. Популізм є циклічним явищем та може набувати форм макро-ідеології, тонкої ідеології, руху, інструменту, риторики тощо. Усі ці поняття залежать тільки від середовища та актора, котрий його використовує та ніяк не залежить від свого вакууму (на відмінно від інших ідеологій). Я пропоную поняття, котре може приблизити нас до розуміння цього явища – адаптивна теорія популізму. Популізм є настільки ж протилежний ідеологіям, наскільки схожий. Він наділений адаптацією до більшості суспільно-політичних умов, легко приймає різні свої форми та може змінювати їх у реальному часі та може охоплювати різні погляди на ідеологічному спектрі, що протиставляє його усім ідеологіям.

Одна з найголовніших причин появи цього явища, описана у першому розділі, це той факт, що раніше потреби суспільства формувалися в залежності від ідеології, проте станом на сьогодні ми бачимо діаметрально протилежну картину. Ідеологіям доводиться адаптуватися до безлічі різних нових питань, сгенерованих суспільством, що унеможливорює абсолютизм кожної макро-ідеології. За таких умов, найбільш придатним до виживанням стає ідеологія, котра у більшій частині випадків може адаптуватися під суспільні потреби, чим стає популізм, що не має жодних обмежень у своєму ціннісному вакуумному спектрі.

ВИСНОВКИ

Ми маємо розділяти політичну ідеологію від ідеології у більш глобальному і/або абстрактному значенні та інших не ідеологічно-політичних значень. Перша проблема, яку варто одразу визначити та вирішити – це те, що важко уявити відділення ідеології від політичного, тобто наявність ідеології вже є передумовою для політичного.

Ідеологія, у політичному розумінні за Карлом Фріденом, - це: «конфігурація політичних концепцій: демократії, ліберальності, справедливості та національності, в яких певні інтерпретації кожної з концепцій були вибрані та протрактовані в різних значеннях». З іншого боку, їх варіація залежна саме від інтерпретації тієї чи іншої концепції та теорії, яка найбільше підходить такій соціальній групі. Тобто вирішення проблем, згенерованих суспільством, залежить від політичного актора, який підставляє політичну концепцію до розгляду під іншим кутом. У кінцевому значенні ідеології ми маємо приблизно наступне: «ідеології розглядаються як сукупність політичних ідей, переконань та поглядів, які передбачають прийняття практик, які пояснюють, підтримують, обґрунтовують або оскаржують суспільно-політичні домовленості та які надають плани дій державним політичним інститутам».

Говорячи про ідеологію у сучасному політичному дискурсі, ми розглянули її за трьома підходами:

- Класичний підхід – за якого ми маємо розділяти політичну ідеологію від ідеології у більш глобальному і/або абстрактному значенні та інших не ідеологічно-політичних значень.
- Традиційний підхід - пояснює ідеологію як протиставлення набору цінностей.

- Генеративний підхід – базується на суспільному сприйнятті ідеологій, яке формується на основі наших знань та інформації про політичне життя у певній державі.

Спираючись на ці підходи, а також на праці М. Фрідена, ми визначаємо ідеологію як набір певних політичних концепцій та суспільних цінностей, які були протравтовані в різних їх значеннях.

Усі визначення та підходи, які допомагають нам зрозуміти роль ідеології у нашому житті дають нам не повне їх розуміння. На шляху до нього стоїть щонайменше 5 проблем: (1) **зв'язок** між ідеологією, її цінностями і переконаннями та імплементаванням у політику, (2) **селективність**, (3) **несвідомість** та **необізнаність** громадян та людей загалом, (4) **неправильний пізнавальний елемент**, який надає нам ідеологія та (5) проблема дослідження ідеологій, які розглядаються переважно у **вакуумі**.

Аналізуючи структуру та сутність тонких ідеологій, ми приходимо до висновку, що їх ядра, у випадку з фемінізмом та націоналізмом, є достатньо абстрактними і/або простими для того, щоб доповнити периферію макро-ідеологій, чим забезпечити їм виживання шляхом розширення ціннісного спектру. «Зелена» тонка ідеологія є водночас і повною, порівняно з іншими тонкими ідеологіями, і тонкою, адже деякий спектр важливих питань вона не охоплює. Проте відсутність гнучкості та варіативності інтерпретування її цінностей, разом з широкою структурою, зменшують шанси на її популяризацію, адже макро-ідеології достатньо рідко апелюють до цінностей «зеленої» тонкої ідеології на державному рівні. Проте достатній успіх вона може мати на місцевих, що добре корелює з її ідеями децентралізації та демократизації.

Аналізуючи тонкі ідеології у двох вимірах (вакуум та середовище) ми бачимо, що націоналізм, розглядаючи його у вакуумі, вміщає в себе пріоритизацію та позитивну валоризацію нації, як ключова цінність. Змінними у

даний ситуації, які варіюються в залежності від середовища, є інші засади націоналізму за М. Фріденом, описані у другому розділі. Також націоналізм може приймати безліч форм в залежності від засад, на основі яких він зародився – мілітаристичний, економічний, соціальний тощо. Те, що носить у собі ідеологія у вакуумі буде незмінним незалежно від середовища, проте інші цінності можуть варіюватися, змінюватися, доповнюватися новими та адаптуватися, адже кожна форма потребує різних проявів. Так, за певних умов, простір та час може не бути вирішальним при формуванні соціальної ідентичності, цю роль відіграє настрої та емоції, які утворюють почуття приналежності.

Розглядаючи фемінізм, її ідеологічна структура змінюється набагато менше за націоналізм у вакуумі та середовищі. Перше включає в себе усунення будь-яких форм дискримінації та гендрної нерівності, що може набувати різних форм в залежності від середовища та нагальних проблем в ньому. Наприклад, набуваючи форм радикального фемінізму, увага приділяється більше знищенню «патріархату», як несправедливої форми взаємовідносин між чоловіками та жінками.

Ситуація з «зеленою» тонкою ідеологією є схожою. Проте вона навіть ще менш варіативна порівняно з іншими двома тонкими ідеологіями, адже має достатньо чітку і, у той же час, не гнучку структуру. У вакуумі «зелена» тонка ідеологія має у центрі такі цінності, як екологічна перебудова, холізм, сентиентизм, демократизацію та децентралізацію (адже «Зелені» відкидають будь-які варіанти еко-авторитаризму) та екологічне право – верховенство законів природи над державними. Як ми бачимо вакуум «зеленої» ідеології майже повністю заповнений її цінностями, що говорить нам про чіткість, відсутність абстрактних цінностей та малу варіативність та нездатність до адаптації.

Переходячи до теорії «тонкої» ідеології популізму варто зазначити, що вона має логічну структуру, яку навіть можна назвати перевіреною на практиці. Проте, не дивлячись, що робота Б. Стенлі є відносно недавньою (2015 рік) та підтримку цієї теорії іншими вченими, еволюція явища популізму занадто швидка, тому на даний момент ця концепція є лише одна форма популізму, яких існує безліч, що унеможлиблює абсолютизацію цього явища за допомогою лише морфологічного аналізу. Деякі засади популізму, описані у роботах прихильників теорії «тонкої» ідеології популізму, не завжди є такими на практиці та можуть приймати інші форми (наприклад антагонізм може виникати не тільки у формі еліта/народ, важливим є скоріше наявність самого антагонізму) або додавати нові та прибирати старі.

За таких умов теорія популізм, як тонка ідеологія може бути лише частиною або одним його видом, який спостерігався на одному або декількох конкретних випадках. Проте, говорячи про популізм, навіть в ідеологічному спектрі, ми не можемо однозначно стверджувати, що він є тонкою ідеологією, а скоріше новою або іншою.

Отже, ми чітко бачимо дуже широкі та різні ідеї в кампанії Б. Сандерса, які включають у себе:

1. Націоналізм (в найбагатшій країні на Землі наші люди повинні жити гідно).
2. Соціалізм (в більшій мірі, включає підтримку робітничого класу та загальну соціальну політику).
3. «Зелена» тонка ідеологія («планета придатна для життя» та інші еко-ідеї).
4. Фемінізм (виступає проти будь-яких форм дискримінації).
5. Таргетування популярних запитів (медицина, у зв'язку з пандемією та освіта).

Чи можна враховуючи усі пункти кампанії Б. Сандерса охарактеризувати її однією макро-ідеологією? Звичайно, можна сказати, наприклад, що це соціалізм або соціал-демократія, котра включає у себе безліч інших ідеологій на периферії, у тому числі й популізм. Проте популізм є у кожній точці повної чи тонкої ідеології, котру він використовує. Тому більш вірогідно, що саме популізм абсорбує усі ці ідеї, їх об'єднання це і є явище популізму, котре не можна описати, як тонка ідеологія, адже вона набирає форм повнішої за будь-яку макро-ідеологію та адаптується з більшою легкістю до суспільного запиту. Це, свого роду, відображення цього запиту.

Більш того, цей приклад є контраргументом до думки, що популістський режим не може триматися довго, адже частіше за все ним керують неосвічені персоналії. Б. Сандерс почав свою політичну кар'єру щонайменше ще у 1981 році, коли став мером Берлінгтона. Загальний досвід даного політика не може давати сумнів у його компетенції. Також програма кампанії Б. Сандерса дійсно відповідає усій його риториці та твітам по усім суспільним питанням.

Тому, як альтернативу теорії «тонкої» ідеології популізму я пропоную адаптивну теорію. Продовжуючи двовимірний аналіз, можна побачити, що різниця в засадах та цінностях популізму у вакуумі та середовищі є кардинальною. Пам'ятаючи про 4 основні засади популізму за Б. Стенлі (1) існування двох гомогенних одиниць для аналізу, 2) антагоністичні відносини, 3) ідея народного (popular) суверенітету, 4) позитивна валоризація «народу» та засудження «еліти»), до його вакуумної основи ми може віднести лише одну цінність, а точніше навіть її частину – народ. Це поняття є ще більш абстрактним ніж поняття «нації» в націоналізмі. Народ стає вирішальним у формуванні певних ідей та цінностей в популізмі, він є таргетною зоною і інструментом досягнення цілей. Усі інші цінності, які Б. Стенлі виокремив – є варіативними і можуть не знайти підтвердження у різних суспільно-політичних середовищах. Не можна визначити на що буде направлений курс цього явища,

яка буде мета, ціль або результат. У вакуумі він є повністю пустим, що ставить під питання його існування, як тонкої ідеології та ідеології загалом. Проте, якщо все ж таки популізм існує, то визначити його можна тільки у середовищі, де він може набувати будь-якої форми, адже за рахунок майже повної відсутності будь-якої структури легко адаптується під середовище. Умов для його зародження на стільки ж багато, скільки форм популізм може приймати – питання та потреби, сгенеровані певним суспільством, які не були задоволені.

Отже, основними характеристиками популізму є його циклічність та адаптивність (прийняття різних форм, в залежності від середовища), що надає йому можливості набувати форм макро-ідеології, тонкої ідеології, руху, інструменту, риторики тощо.

Одна з найголовніших причин появи цього явища - це той факт, що раніше потреби суспільства формувалися в залежності від ідеології, проте станом на сьогодні ми бачимо діаметрально протилежну картину. Ідеологіям доводиться адаптуватися до безлічі різних нових питань, сгенерованих суспільством, що унеможливорює абсолютизм кожної макро-ідеології. За таких умов, найбільш придатним до виживання стає ідеологія, котра у більшій частині випадків може адаптуватися під суспільні потреби, чим стає популізм, що не має жодних обмежень у своєму ціннісному вакуумному спектрі. Тому ми підходимо до висновку, що популізм може стати єдиною ідеологією можливою ідеологією, адже не має ціннісних обмежень. Цілком вірогідно, що таке явище є етапом нашої еволюції, коли абсолютизм більше не має місця, а тому, говорячи про ідеології, на зміну приходить найбільш адаптивна «ідеологія», що завжди означає найбільш придатна для виживання.

Список використаної літератури:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: Міркування щодо походження та поширення націоналізму. - К.,: Критика, 2000. – 272 с.
2. "Жити по-новому": що виконав Порошенко? [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-40177159>.
3. Маннгейм К. Ідеологія та Утопія / Карл Маннгейм., 2008. – 370 с.
4. Печенкін А. О. Євроінтеграція як "тонка ідеологія" в українській політиці: концептуальний аналіз / А. О. Печенкін. – 2016. – С. 1–7.
5. Ставлення в Україні та Росії до акцій протесту в Україні [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=231&page=1&y=2014&m=2>.
6. Шанталь Муфф: Пристрасть до політики [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/shantal-muff-pristrast-do-politiki-politika-i-pristrast-134862.html>.
7. Androne M. A Terminological Analysis of Feminist Ideology / Mihai Androne. – 2012. – С. 1–7.
8. Donald Trump presidential campaign, 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ballotpedia.org/Donald_Trump_presidential_campaign,_2016
9. Downs A. An Economic Theory of Democracy, New York, Harper / Anthony Downs., 1957. – 310 с.
10. Freedman M. Taking Ideology Seriously: 21st Century Reconfigurations / M. Freedman, G. Talshir, M. Humphrey., 2018. – 176 с.
11. Humphrey M. Green Ideology / Mathew Humphrey. // Oxford Handbooks Online. – 2013. – С. 1–19.

12. Levi J. M. What is ideology / Jhon Martin Levi. – 2015. – С. 1–24.
13. M. Freeden, 'Is Nationalism a Distinct Ideology?', *Political Studies*, XLVI (1998). - С. 748–765.
14. McCarthy J. As Obama Delivers SOTU, 23% Satisfied With Direction of U.S. [Электронный ресурс] / Justin McCarthy. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://news.gallup.com/poll/188141/obama-delivers-sotu-satisfied-direction.aspx>
15. MEASURING POPULIST ATTITUDES ON THREE DIMENSIONS / [A. Schulz, P. Müller, C. Schemer та ін.]. – 2017. – С. 11.
16. Pagila C. *Feminism Past and Present: Ideology, Action, and Reform* / Camille Pagila. – 2007. – С. 1–17.
17. <https://twitter.com/BernieSanders/status/1240741136978903045?s=19>.
18. Stanley B. The thin ideology of populism / Ben Stanley // *Journal of Political Ideologies* / Ben Stanley., 2008. – С. 95–110.
19. Weyland K. *Populism: A Political-Strategic Approach* / Kurt Weyland. // *Oxford Handbooks Online*. – 2017. – С. 31.

Додатки:

Додаток А

Bernie Sanders ✓

@BernieSanders

When you mark "Bernie Sanders" on your ballot, you're not just voting for me.

You're voting to fight for millions of working people who deserve decent wages, health care, a habitable planet, and a safe home.

You are voting for a powerful movement that will beat Donald Trump.

Додаток Б

Bernie Sanders ✓

@BernieSanders

This campaign is different. We have received 8.7 million contributions from over 1.9 million donors.

We don't hold high-dollar fundraisers. We don't have a super PAC spending millions of dollars on TV ads. We don't have a single billionaire donor.

We have the people.

Додаток В

Bernie Sanders ✓

@BernieSanders

Tens of thousands of Americans die each year because they don't have health insurance.

Hundreds of thousands go bankrupt because of medical bills.

The status quo is unacceptable. Half measures are not enough.

We need Medicare for All now.

Додаток Г

Твіт

Bernie Sanders ✓

@BernieSanders

Making health care a right.
Universal child care.
Guaranteed paid leave.
A livable planet.
A homes guarantee.

These are ideas that Joe Biden tells us are "pie in the sky."

I don't think it's radical to say that in the richest country on Earth, our people should live in dignity.

Додаток Д

Bernie Sanders ✓

@BernieSanders

When legislation came up some years ago determining whether our gay brothers and sisters could be open about their sexual orientation and serve in the military, I said yes.

Joe Biden said no.

Додаток Е

Bernie Sanders ✓

@BernieSanders

Women in the America and across the world not only deserve full gender equality, but also racial justice, economic justice, social justice and environmental justice. Today and every day we must carry on that fight.

[#InternationalWomensDay](#)

Додаток Є

Bernie Sanders ✓

@BernieSanders

More than 45 million Americans struggle with \$1.6 trillion in student debt.

We must cancel all student loan payments for the duration of this emergency.

Long-term, we must cancel all student debt and make public colleges, universities, and trade schools tuition- and debt-free.

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема: «Адаптивна теорія популізму як альтернатива «тонкої» ідеології».

Студент: Тримбач Микита Андрійович

Рік навчання, факультет: 4-го року навчання, ФСНСТ.

Науковий керівник: к. політ. н, ст. викладач кафедри політології, Зубрицька Л.Й.

Рецензент: к. філос.н., доцент кафедри філософії гуманітарних дисциплін КНУ ім.Шевченка, Колотило В.В.

(вчений ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Захищена “ ____ ” _____ 2020 р.

Короткий зміст роботи:

Робота присвячена дослідженню та двовимірному аналізу ідеологій та їх здатності до адаптації, як основного методу виживання. У центрі уваги стоїть явище популізму, яке в сьогоdnішньому науковому дискурсі переважно трактується як «тонка» ідеологія. Проте популізм за останні роки його еволюції, проявив себе у багатьох різних формах та став циклічним явищем, котре не можна охарактеризувати лише як «тонку» ідеологію. Тому у роботі пропонується інша теорія, а саме – адаптивна. Ця ідея пов’язана з абстрактною цінністю популізму у вакуумі – «народ», що дозволяє адаптуватися до більшості умов у середовищі. Така характеристика підвищує популярність використання цього явища, адже запитів, які генерує суспільство, стало більше ніж відповідей, що мають класичні ідеології. Це робить популізм найбільш придатним до виживання як ідеології або інструменту досягнення політичних цілей у найближчі часи.